

SIMON ZSUZSANNA

Erdély köz- és szakigazgatása a második bécsi döntés után

A második bécsi döntés

A magyar-román tárgyalások augusztus 16-án kezdődtek, de nem vezettek eredményre, sőt mindkét fél újabb katonai lépéseket tett. Augusztus 24-én a tárgyalások megrekedtek.

1940. augusztus 30-án kihirdetett második bécsi döntés Erdély északi és keleti részét (43 492 km²) Magyarországhoz csatolta.

E döntés által körülbelül 2 640 000 lakos került magyar uralom alá, amelynek nemzetiségi megoszlása az alábbiak szerint tevődött össze:

1 381 000	magyar
1 089 000	román
44 000	német
126 000	egyéb. ¹

A döntés kihirdetésével egyidejűleg közzétették Románia határainak garantálásáról szóló okmányt, továbbá aláírták a német-magyar és német-román kisebbségi megállapodásokat, amelyek mindkét országban különleges jogokat biztosítottak a német kisebbségnek.

A második bécsi döntés az előzetesen beterjesztett - a német álláspontra tekintettel eleve kompromisszumos - magyar revíziós igény úgyszólván teljes kielégítését jelentette, ezért az országnak súlyos árat kellett fizetnie. A német kívánságokat azonban a Teleki-kormány mind belpolitikai, mind külpolitikai síkon rövid idő alatt teljesítette. Így például különleges jogokat biztosított ezután a magyarországi német kisebbségnek, radikális lépéseket tett a kormány a zsidókérdésben, a politikai életben különböző személyi változások történtek.²

A döntéssel gazdaságilag szoros egységeket vágtak ketté, városokat fosztottak meg hagyományos háttérüktől, közlekedési nehézségeket teremtettek.³

A bécsi döntés 3. pontja szerint mindazok a román állampolgárok, akik a döntőbíráskodás napján a Romániának átengedendő területen állandó lakóhellyel bírtak, minden további nélkül megszerezték a magyar állampolgárságot. Kimondta továbbá a döntőbírói határozat azt is, hogy azoknak a magyar nemzetiségű román állampolgároknak, akik a trianoni szerződéssel Magyarország által Romániának átengedett és Romániánál megmaradó területen bírtak állandó lakóhellyel, jogukban állt 6 hónapi határidőn belül a magyar állampolgárság javára optálni.

Akik nem akartak magyar állampolgárok lenni, kötelesek voltak egy éven belül ingóságaikkal együtt Romániába átköltözni.

A 4. pont a dél-erdélyiek számára nyújtott lehetőséget a magyar állampolgárság megszerzésére.

Mindkét kormány kötelezettséget vállalt a területén levő magyar, illetve román nemzetiségű állampolgárok egyenlő jogúakként való kezelésére.⁴

Észak-Erdélyből a magyar uralom elől mintegy 100 000 román menekült délre. A katonai közigazgatás sok helyen még a Teleki-kormány politikáját is keresztezte: kiutasítottak olyan román értelmiségieket, akiket a miniszterelnök parlamenti képviselőnek akart behívni. Dél-Erdélyből körülbelül 100-150 000 magyar menekült Észak-Erdélybe vagy Magyarországra.⁵

A visszacsatolt terület közigazgatása

1940. évi XXVI. tc. „a román uralom alól felszabadult keleti és erdélyi országrészeknek a Magyar Szent Koronához való visszacsatolásról és az országgal történő egyesítésről” rendelkezett.

A törvény első paragrafusai között szerepelt az országgyűlési képviselőkkel kapcsolatos szabályozás: mindaddig, amíg a visszacsatolt keleti és erdélyi területek választópolgárai rendes úton országgyűlési képviselőket választhatnak, mint országgyűlési képviselők az 1939. évi június havának 10. napjára egybehívott magyar országgyűlés képviselőházának tagjai azok lettek, akiket a magyar miniszterelnök indítványára - mindkét házának határozatával - az országgyűlés a képviselőházába meghívott. Az így meghívottak száma legfeljebb 63 lehet. (2.§.) Ebből mindössze tizenkettőt szántak a románoknak, hármat a németeknek, a többi negyvennyolcat az erdélyi magyarság képviselői kapták.

A visszacsatolt Felvidékre és Kárpátaljára vonatkozó rendelkezésektől annyiban tért el ez a szabályozás, hogy a képviselőket minden különösebb korlátozás nélkül a visszacsatolt területek lakosai közül hívták be.

Ennek az eltérésnek az volt az indoka, hogy Romániának a döntőbírósi határozat időpontjában fennállott államjogi berendezkedése nem adott módot arra, hogy a behívhatók körét csupán azokra korlátozzák, akik az említett időpontban tagjai voltak valamely választás alapján megalkotott törvényhozói vagy önkormányzati testületnek vagy szervezetnek.⁶

A miniszterelnök indoklásként előadta, hogy a kelet-magyarországi és erdélyi magyarság politikai képviselete, érdekeinek védelmezője tizenhét éven keresztül a Magyar Párt volt, amelynek törvényhozóit a magyar nép választotta. Ezért azok sorából indítványozta gr. Teleki Pál miniszterelnök a képviselőket behívni, akik a román uralom idején Magyar Párt képviselői vagy Magyar Párt szenátorai voltak, vagy akik a magyarság jelölése alapján a választási listán szerepeltek.

1938-ban Romániában a Magyar Párt nem működhetett tovább és ezért népközösségi szervet kellett a magyarságnak felállítania. A behívásra indítványozott személyiségek között vannak olyanok, akik e népközösségi szervnek voltak képviselői vagy választott funkcionáriusai.

Többnyire olyan személyek szerepeltek az indítványban, akik beszéltek a román nyelvet. Voltak olyanok, akik bár a választási listákból kimaradtak, de a magyarság bizalmát bírták, s ezért a magyarság politikai szervezeteiben különböző választott tisztséget töltöttek be. Megint mások a történeti erdélyi egyházakban választás alapján töltöttek be valamilyen tisztséget. Ők tehát bizalmi alapon tevékenykedtek azon egyházak funkcióiban, amelyeknek fontos alkotmányvédő és nemzetformáló szerepük és jellegük volt a magyarság történelmében. A földműves-kisgazda réteget érdekképviseleti alapon az Erdélyi Gazdasági Egyesület foglalta egybe, ennek választott funkcionáriusai is behívásra ajánlott kisgazdák voltak.⁷

A felsőház igazoló bizottságának jelentése az igazolt felsőházi tagok névjegyzékének kiigazítása tárgyában azért vált szükségessé, mivel az 1940. évi XXVI. tc. 2.§. második bekezdése alapján a felsőház tagjaivá élethossziglan kinevezett új tagok a felsőház névjegyzékébe - megbízólevelük megvizsgálása után - ezt követően kerültek felvételre. A névjegyzékbe új tagokként került felvételre gróf Bánffy Miklós, Molitoris Károly, Szabó István, Szabó János, Sulyok István, Korponay Kornél, gróf Béli Kálmán, Bíró István, Rátz Mihály.⁸

A magyar királyi minisztérium a keleti és erdélyi területek visszacsatolásával kapcsolatosan a törvényhozás további rendezéséig megtehetette mindazokat az intézkedéseket, amelyek a visszacsatolt terület közigazgatásának, törvénykezésének,

közigazgatásának és általában egész jogrendszerének az ország fennálló jogrendszerébe való beillesztése végett szükségesek voltak. (3.§.)

Mindaddig, amíg a törvényhozás vagy e törvényben kapott felhatalmazás alapján a miniszterelnök másként nem rendelkezett, a visszacsatolt területeken az 1940. augusztus 30-án érvényben volt jogszabályok maradtak hatályban, kivéve amelyek az állami főhatalom változása következtében nem alkalmazhatók. (10.§.)⁹

*

Észak-Erdély közigazgatási felosztásáról az 1940. évi XXVI. tc-ben kapott felhatalmazás alapján a 7.800/1940. ME sz. rendelet intézkedett részletesen.

A visszacsatolt erdélyi területeken 13 vármegyét, 4 törvényhatósági jogú várost és 17 megyei várost alakítottak ki. Számos faluról külön intézkedést hoztak hovatartozását illetően.

A vármegyék területén a járási, valamint a körjegyzői beosztást - amíg a törvényhatósági bizottságok a rendes jogszabályok szerint meg nem alakultak - a belügyminiszter állapította meg.

A belügyminiszter a visszacsatolt területen lévő olyan nagy- vagy kis-községet, illetve az olyan községi területrészt, amely a román megszállás előtt valamely városhoz tartozott, az illető városhoz visszacsatolhatta.(4.§.) A törvényhatósági bizottság tagjait a törvényhatóság lakosai közül a belügyminiszter nevezte ki. Azt, aki az ország megcsonkítását megelőző időben valamely törvényhatóságban tagja volt a törvényhatósági bizottságnak, ugyanabban a törvényhatóságban a törvényhatósági bizottság tagjává ki lehetett nevezni abban az esetben is, ha nem lakott az illető törvényhatóság területén. (7.§.)

A törvényhatóságokban újjá kellett alakítani a törvényhatósági kisgyűlést, a közigazgatási bizottságot, ennek albizottságait, valamint a jogszabályok értelmében megalakítandó egyéb bizottságokat és választmányokat.

A vármegyei kisgyűlésbe 16 tagot választottak, a törvényhatósági jogú városokban pedig 8 tagot választottak és 2 tagot neveztek ki. (9.§.)

A megalakított önkormányzati közigazgatási testületi szervek megbízatása addig tartott, amíg a testületi szervek az idevonatkozó rendes jogszabályok szerint meg nem alakultak.

A törvényhatóságoknak, a megyei városoknak és községeknek feladataik ellátásához szükséges szervezetét és ezzel kapcsolatban tisztviselőinek és egyéb alkalmazottainak létszámát, valamint szolgálati viszonyait - amíg a törvényhatósági bizottság, illetve a képviselőtestület meg nem alakult - a belügyminiszter állapította meg.

A belügyminiszter az önkormányzati testületeket átmenetileg mentesíthette - a jogszabályban meghatározott - egyes olyan feladatok ellátása és kötelezettségek teljesítése alól, amelyek azok teherbíró képességét meghaladták. (11-12.§.)

A törvényhatóságok élére kinevezett főispán - mindaddig, amíg a törvényhatósági bizottság a rendes szabályok szerint meg nem alakul - az esküt a belügyminiszter előtt tette le. (13.§.)

A tisztviselők kinevezése ideiglenes volt és legfeljebb arra az időre szólt, amíg a rendes szabályok szerint megalakult törvényhatósági bizottság, illetve képviselőtestület az illető állást választás útján be nem töltötte. (15.§.)

Az országos érvényű közigazgatási jogszabályok hatálya a rendelet hatálybalépésének napjától kezdődően a visszacsatolt keleti és erdélyi területre is kiterjedt. Ez a szabályozás nem vonatkozott a vallásügyi jogszabályokra, az

anyakönyvi, pénzügyi, bányászati közigazgatásra, illetve gazdasági versenyt szabályozó megállapodásokra, a márkacikkekre vonatkozó jogszabályokra, társadalombiztosítással kapcsolatos kérdésekre, az ipari tulajdon (szabadalom, védjegy, mustra- és mintaoltalom) közigazgatásával kapcsolatos kérdésekre, valamint az 1937. évi XXI. kapcsolatos kérdésekre. (A munkaviszony egyes kérdéseinek szabályozásáról szóló) tc.-kel.

Bihar, Szatmár és Ugocsa vármegyék szabályrendeletei - a jelen rendelet hatálybalépésének napján - e vármegyék felszabadult terület-részein is hatályba léptek. Ez a rendelkezés irányadó Bereg és Ugocsa közigazgatásilag előre egyesített vármegyéknek azokra a szabályrendeleteire is, amelyek az egyesített vármegyéknek Ugocsa vármegyéhez tartozó területrészen - fenti számú rendelet hatálybalépésének napján - hatályban voltak.

A hatályba lépett jogszabályok alkalmazásával kapcsolatban esetleg szükséges rendelkezéseket az illetékes miniszter állapítja meg.

A 7.800/1940. ME sz. rendelet hatálybalépésének napján már folyamatban lévő ügyekben - a meghatározott kivételektől eltekintve - a hatályos jogszabályokat kellett megfelelően alkalmazni annak a szem előtt tartásával, hogy a jogrendszer változásából az egyénekre hátrány lehetőség szerint ne származzék.

Ha valamely kérdésben a hatályba lépő jogszabály nem rendelkezett, azt a jogszabályt kellett alkalmazni, amely az illető területen a 7.800/1940. ME sz. rendelet hatálybalépését megelőző napon hatályban volt.

A volt román önkormányzati közigazgatási testületek szabályrendeletei, ideértve a helyi közszolgáltatásokról rendelkező szabályrendeleteket is, azon a területen, amelyre hatályuk kiterjedt, továbbra is érvényben maradtak. Alkalmazásukkal kapcsolatban esetleg felmerülő szükséges rendelkezéseket az illetékes miniszter teszi meg.

Az illetékes miniszter a rendelet hatálya alá tartozó önkormányzati közigazgatási testületek egyes szabályrendeleteit hatályon kívül helyezheti, és az említett közületeket új szabályrendelet alkotására kötelezheti. Ha a szabályozás késedelme a közérdekre sérelmes volna, a vonatkozó szabályokat ideiglenesen az illetékes miniszter állapítja meg. (27.§.)

Az országgyűlési képviselők, valamint a felsőházi tagok választására vonatkozó jogszabályok hatálya a visszacsatolt keleti és erdélyi területre egyelőre nem terjed ki. (28.§.)¹⁰

A magyar királyi minisztérium 1940. évi 8.420. ME sz. rendeletével módosította, illetve kiegészítette azon közigazgatási területek felsorolását, amelyekre nem terjedt ki a 7.800/1940. ME sz. rendelet a hatálybalépésének napjától.

Mindaddig, amíg a magyar királyi minisztérium, illetve az illetékes miniszter másként nem rendelkezett, a visszatért területeken a 7.800/1940. ME sz. rendelet hatálybalépését megelőző napon hatályban volt jogszabályok rendelkezései az irányadók (27.§./1/).

A keleti és az erdélyi területeken a katonai közigazgatás három fokozatú volt:

I. fokon a járási, II. fokon a vármegyei katonai parancsnokság, III. fokon a hadsereg katonai közigazgatási csoportja működött.

A katonai közigazgatás szervezeti felépítésében - amennyiben a Szent Koronához tartozó területek átmeneti igazgatását intézte - alkalmazkodott a polgári közigazgatás belső felépítéséhez.¹¹

1940. november 26-án a katonai közigazgatást felváltotta a polgári közigazgatás, mert ez volt a feltétele, hogy a kormány a maga akaratát érvényesíthesse a birtokba vett területen.¹² A polgári közigazgatás megindulása után Erdély vonatkozásában is

szóba jött egy terv a közigazgatás újjászervezéséről. Ennek lényege, hogy közigazgatásilag összefogják egyrészt Felső-Erdélyt, másrészt a Székelyföldet. Minthogy önkormányzati terület kialakításáról e részeken nem lehetett szó, a vármegyei beosztások fenntartásának szükségessége pedig vitán felül állt, ezeket a területeket közigazgatásilag nagyobb egységekké összefogni csak egy módon lehetett: az egész területre kiterjedő főispáni hatáskörrel.

Felső-Erdély visszacsatolt területe két teljes és egy csonka megyéből: Beszterce-Naszód, Szolnok-Doboka, továbbá Kolozs vármegyéből és Kolozs thj. városból állt. Közös főispánjuk jogköre tehát három vármegyére és egy törvényhatóságra terjedt volna ki.

A Székelyföldnek visszacsatolt része Csík vármegyéből, továbbá a teljes Maros-Torda, Udvarhely és Háromszék vármegyéből, valamint Marosvásárhely thj. városból állt. Itt tehát négy vármegyei és egy városi törvényhatóság főispáni székét töltötte volna be egy személy.

A negyedik és ötödik törvényhatóság élén álló főispánokat természetesen mentesíteni kellett volna a lokális jellegű teendőik közvetlen ellátásával járó munka terhétől.¹³

Erdélyi Párt

A bécsi döntés után Erdélyi Párt néven politikai párttá alakult át a visszacsatolt keleti és erdélyi részekből a képviselőházba behívott képviselők egy csoportja, amely a kormánypártot támogatta, de megkísérelte a terület különleges értékeit is védelmezni - igaz, nem sok sikerrel.

Az Erdélyi Párt megalakulása óta arra törekedett, hogy az erdélyi kérdések megoldásában a kormányzat segítségére legyen, és előmozdítsa az erdélyi életnek az anyaország vérkeringésébe történő bekapcsolódását. Az Erdélyi Párt megalakulása alkalmával kimondta, hogy támogatja a Kormányt, és segítségére kíván lenni a nagy magyar feladatok megvalósításában. Az Erdélyi Párt képviselői beszédeikben kifejezésre juttatták köszönetüket azokért a döntésekért, amelyeket a kormányzat Erdélyért hozott. Ugyanekkor azonban tárgyilagosan rámutattak a hiányosságokra is, és ismertették a törvényhozásban az időszerű tennivalókat. A parlamenti munka az Erdélyi Párt tevékenységének csak egyik részét alkotja.

Az Erdélyi Párt programját elnöke, Teleki Béla az alábbiak szerint összegezte a magyar képviselőház azon ülésén, melyen bejelentették az Erdélyi Párt létrehozását.

A mezőgazdaság területén fő cél a termelés fokozása. Teleki ennek két eszközét jelölte meg:

- a szervezés, amely a kisgazdán kezdődik, a gazdakörön és a megyei, valamint a kerületi érdekképviseleti szerveken át az országos központig ér,
- a szakoktatás, iskolán kívüli népművelés.¹⁴

A nyolcosztályos népiskolákban városi és falusi típust akartak megkülönböztetni. Az Erdélyi Párt oktatási programjával foglalkozó szakemberek pedig ezt nem tudták másképpen elképzelni, mint hogy a falusi népiskolák felső osztályai kizárólag vagy főleg mezőgazdasági oktatással foglalkozzanak. Erdélyben a hitvallásos iskoláknak egészen különös fontosságuk volt. Meg kellett találni a módját annak, hogy az ott alkalmazott tanszemélyzet az állami iskolákéval teljesen egyenlő javadalmazásban részesüljön.¹⁵

Erdélyben hatalmas iparosítási munkára volt szükség, különösen a Székelyföldön, ami a természeti kincsek feltáráshoz elengedhetetlen. Gondosan ügyeltek arra is, hogy az ipar terén a szociális kérdéseknek kell első helyet biztosítani.

A tisztviselői hatáskörökét sokkal jobban bővíteni és önállósítani kellett, összekapcsolva a legkíméletlenebb és szigorúan értelmezett tisztviselői felelősséggel. A hatásköröket jobban meg kell határozni és elkülöníteni.

Céljuk az volt, hogy az egész magyar közéletet speciálisabbá tegyék, mivel ezáltal lehetett a magyarság ügyét legjobban szolgálni. Éppen ezért különös gondot kívántak fordítani a kisiparos és munkáskérdésekre. A kis-iparosságnak országosan modern, autonóm, szakmabeli képviselőre, kisiparos kamarákra volt szüksége. A kisiparosokat az egész vonalon fokozottabban kell támogatni anyagellátással, közszállítással, hitelrendszerrel, a szövetkezetek fejlesztésével és működésük könnyebbé tételével.¹⁶

A tanoncoktatást magasabb színvonalra emelve az országot a tanoncotthon-intézményekkel jobban be kell hálózni. A munkásság tekintetében fejlettebb munkaügyi jogszabályok kellenek, munkakamarák és munkafelügyelőségek.

A birtokpolitika lényege, hogy minél több önálló létalappal bíró kisbirtok létesíttessék - szem előtt tartva az egyes vidékek sajátosságait -, amelyeknek népességeltartó ereje és termelőképessége a legmagasabb.¹⁷

Az Erdélyi Pártba tömörült képviselők a három év alatt sem illeszkedtek bele tökéletesen a parlamenti párpolitikába. Ehelyett minden törekvésük arra irányult, hogy az erdélyi kérdéseket kiemeljék a pártok közötti küzdelmek légköréből és egyetemes nemzeti ügyé tegyék, és azokra a nagy nemzeti feladatokra mutassanak állandóan rá, amelyeknek a szolgálatában az ország minden alkotó politikai ereje egyesülhet.¹⁸

E párt alakulásából akaratlanul is bizonyos fokú szeparatiztikus törekvésekre következtek. Enyhítette ezt az aggodalmat a pártvezetőség nyilatkozata, mely szerint politikai állásfoglalás szempontjából pártonkívülinek tekintik magukat addig, amíg az ország viszonyait meg nem ismerik, és az általuk legsürgősebbnek vélt, rendezésre váró kérdéseiket meg nem oldják.¹⁹

Az Erdélyi Párt 1941 januárja és májusa között kiépítette észak-erdélyi szervezeteit, monopolhelyzetet biztosított magának a sajtó területén, de olyan társadalmi szervezetek felett is megszerezte magának az irányítás jogát, mint az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület, amely korábban a parasztság érdekvédelmi szervezete volt. Ezek után 1941. május 28-án Kolozsvárott megtartott országos nagygyűlésen az Erdélyi Párt valamennyi társadalmi réteg képviselőjének az igényével lépett fel, és a kormány támogatását tekintette legfőbb feladatának.

Az Erdélyi Párt elmulasztotta a magyar népi követelések megfogalmazását, és a nemzetiségi kérdés tekintetében sem tudott a valóságnak megfelelő álláspontot kialakítani.²⁰

Tisztviselők és alkalmazottak

A tisztviselő-kérdés alakulásában az erdélyi és a magyarországi érdekek ütközése mutatkozott meg.

Az erdélyi magyarság abban a hitben volt, hogy a magyar uralom széles körű elhelyezkedési lehetőséget biztosít a különböző hivatali, közszolgálati pályákon, amelyek addig jelentős mértékben románokkal voltak telítve. A magyar kormány viszont ezúttal is a hazai állástalanok számának jelentős csökkenését kívánta elérni. Sokan vissza akartak térni Erdélybe azok közül, akik Magyarországra jöttek át a román uralom elől vagy annak ideje alatt.

A helyzet tovább bonyolódott azáltal, hogy a román tisztviselők nem menekültek el a magyar uralom elől abban a mértékben, ahogyan azt a magyar kormány kívánatosnak tartotta volna: a vezető tisztviselők kivételével a közép- és kistisztviselők zöme a helyén maradt, s így csak kis mértékben szabadultak fel a magyaroknak szánt állások. A román tisztviselők kimozdítására rendőrterror alkalmaztak: összeverették őket, és azután nyilatkozatot írtak alá velük önkéntes távozási szándékukról, és családjukkal együtt áttették őket a határon. Ez azonban mit sem változtatott a helyzeten, mert hasonló okok következtében megindult a dél-erdélyi magyar tisztviselők átözönlése a magyar uralom alá került Észak-Erdélybe.

A belügyminiszter a törvényhatóságok és a községek tisztviselőit és egyéb alkalmazottait szolgálattételre kirendelhetette a visszacsatolt területekre, illetve az ott lévő törvényhatóságoknál vagy községeknél alkalmazott személyeket szolgálattételre az ország egész területén bármely törvényhatósághoz vagy községhez beoszthatta. A vallás- és közoktatásügyi miniszter is hasonlóképpen cselekedhetett a népiskolai, középfokú és szakiskolai tanítók vagy tanárok esetében.

A törvényhatósági és községi tisztviselőknek a visszacsatolt területre való kirendelésére azért volt szükség, mert e területek közigazgatásának gyors megszervezése és zökkenőmentes menete csak így volt biztosítható, ha ide - átmenetileg - nagyobb számban kerültek olyan tisztviselők, akik a magyarországi igazgatás minden részletében teljesen tájékozottak voltak. Ugyanakkor a visszacsatolt területről az alkalmazottaknak más törvény-hatósághoz vagy községhez való átmeneti beosztására azért volt szükség, hogy az ott megszerzett tapasztalatokkal és ismeretekkel e terület közigazgatásának szakszerűségét szolgálják. Természetesen az ilyen kirendelés és beosztás csak átmeneti jellegű, és addig tart, amíg azt magasabb közérdek megköveteli.²¹

A 7.800/1940. ME sz. rendelet az alábbiak szerint intézkedik a tisztviselők és alkalmazottak foglalkoztatásával kapcsolatos szabályokról.

A visszacsatolt területeken fekvő megyei városokban és községekben a megállapított létszám keretén belül betölthető és a rendes jogszabályok szerint választás alá eső állásokat kinevezés útján kell betölteni.

A vármegyei és városi tisztségviselőket, a községi (kör)jegyzőket a belügyminiszter nevezi ki.

A városi segéd- és kezelőszemélyzet tagjait, valamint a városi szerződéses alkalmazottakat, továbbá a városi üzemek (vállalatok) és intézmények alkalmazottait a polgármester nevezi ki, illetve alkalmazza.

A nagy- és kisközségekben a községi (kör)jegyző kivételével az előjárásnak összes választás alá elő tisztségviselőit és a választás alá eső egyéb alkalmazottakat a %szolgabíró nevezi ki. (14.§.)

Az állásokra - néhány kivételtől eltekintve - csak azt lehetett alkalmazni, akinek a jogszabályban megállapított képesítése megvolt. (16.§.) Minden kinevezett tisztviselő hivatali esküt volt köteles tenni. Azt, aki

az eskü letételére a kinevezési okirat kézhezvételétől számított 15 nap alatt nem jelentkezett, olyannak tekintették, mint aki alkalmaztatását nem fogadta el. (17.§.)

Annak az állami vagy vármegyei tisztviselőnek a korábbi állását, aki a fenti számú rendelet alapján történt kinevezését közvetlenül megelőzőleg a felvidéki területtel, illetve a Kárpátaljával meg növekedett ország területén rendszeresített álláson szolgálatban állott, megüresedettnek tekintették.

Annak a városi vagy községi tisztviselőnek a korábbi állása, aki e rendelet alapján történt kinevezését közvetlenül megelőzőleg a felvidéki területtel és Kárpátaljával megnövelt ország területén rendszeresített állásban volt alkalmazva, mindaddig nem

tekinthető véglegesen megüresedettnek, amíg az érdekelt tisztviselő az új állásban végleges elhelyezést nem nyert.

Ha a tisztviselő az új állásban a megtartandó első választás alkalmával végleges minőségben elhelyezést nem nyer, a tisztviselőt korábbi állásába vissza kell venni. Ha korábbi állását már betöltötték mint létszámfelettit kell visszavenni. (18.§.)

A belügyminiszter a fentebb idézett 1940. évi XXVI. tc. 6.§-a alapján kirendelt törvényhatósági vagy községi tisztviselőt a visszacsatolt keleti és erdélyi területen lévő bármely törvényhatóságnál, illetve községnél rendszeresített bármely tisztviselői állással ruházhatja fel, vagy pedig bármely önkormányzati hatóságnál tanácsadói feladatkör ellátásával bízhatja meg.

A tisztviselők és alkalmazottak munkakörének és foglalkoztatásának megállapítása a hivatali főnök feladata, aki köteles gondoskodni arról, hogy a hozzá beosztott alkalmazott a jogszabályok ismerete és alkalmazása terén elsajátíthassa a hivatali tennivalók ellátásánál nélkülözhetetlen tudnivalókat. (19.§.)

A kinevezett vármegyei, városi és községi tisztviselőknek és egyéb alkalmazottaknak azokra a rendszeres illetményekre lehetett igénye, amelyek a fennálló jogszabályok alapján a vármegyei, városi és községi tisztviselőket és egyéb alkalmazottakat megillették.

A kirendelt vagy más törvényhatóságokhoz, illetve községekhez beosztott tisztviselőknek és egyéb alkalmazottaknak kirendelésük, illetve beosztásuk tartama alatt kiküldetési illetményekre van igényük. Ezt a belügyi tárca viselte. (20.§.)

Az ideiglenesen kinevezett tisztviselők és egyéb alkalmazottak a szolgálati köteleességek és a fegyelmi felelősség szempontjából a rendszeres szabályok szerint alkalmazott tisztviselőkkel és egyéb alkalmazottakkal egy tekintet alá estek. (21.§.)

A magyar királyi minisztérium 900/1941. ME sz. rendelete a Magyar Szent Koronához visszacsatolt keleti és erdélyi országrészekben a közzolgálati állások szervezése és betöltése tárgyában rendelkezett. Az ebben foglalt szabályozás hasonló volt a többi ilyen jellegű szabályozáshoz, de itt az alábbi eltéréseket láthatjuk:

A tisztviselők 1942. december 31-ig első ízben a közzolgálatban csak akkor alkalmazhatók, ha alkalmazásukat a „Személyi lap” benyújtásával kérték. Akik már szolgálatot teljesítettek, azok ezt közvetlen hivatalfőnökükhöz, a szolgálatban nem álló személyek a lakóhely szerint illetékes főispánhoz nyújthatták be. (5.§.)

Az alispán, a polgármester és a főszolgabíró a jelen rendelet hatálya alá eső állásokra csak olyan személyt alkalmazott, akinek kinevezéséhez a főispán hozzájárult. (6.§.)²²

A Felvidék átcsatolása alkalmával szerzett rossz tapasztalatokra hivatkozva Teleki bejelentette, hogy az erdélyi tisztviselőket nem fogják „nemzethűségi” igazoló eljárás alá vonni.

A közhivatalok személyzettel való ellátása nem csekély nehézséget okozott a belügyminiszternek, ezért 1941-ben kiadott rendelete szerint Marosvásárhelyen községi közigazgatási tisztviselők képzésére kétéves tanfolyamot indított.²³

A románok eltávolítására minden vonalon megtörténtek a kíméletlen intézkedések, ezeknek azonban lényeges korlátozásokat szabtak a dél-erdélyi román retorziós lépések.²⁴

Szakigazgatás Észak Erdélyben

Mezőgazdasági igazgatás

Az erdélyi mezőgazdaság fejlesztésének helyes iránya: mindenekelőtt egy racionális állatgazdálkodás feltételeinek megteremtése volt a rétek, legelők feljavításával, kezelésével, a szántóföldi takarmánytermelés nagyméretű bevezetésével. Ahhoz, hogy Erdély mezőgazdaságának és állattenyésztésének ez az átállítása megvalósulhasson, meg kellett teremteni a megfelelő birtokpolitikai viszonyokat. Nemcsak a törpeüzemekre, hanem a középüzemekre is gondolni kellett.

Szükség volt továbbá az általános mezőgazdasági tudás színvonalának emelésére. A meglévő kolozsvári mezőgazdasági főiskola és a már felállított mezőgazdasági közép fokú tanintézetek elegendőek voltak a közép birtokok, valamint a földművelésügyi igazgatás ellátására.²⁵

A mezőgazdasági igazgatás és szervezés kérdései szorosan az előbbiekhöz kapcsolódtak, mind a termelést, mind az értékesítést jól meg kellett szervezni. A mezőgazdasági igazgatást le kellett egyszerűsíteni. Feladatául az irányítást és az ellenőrzést jelölték ki, míg a termelést az egész vonalon az érdekképviseleteknek a gondjára bízták.

A magyar kormány az erdélyi gazdasági problémák felmérésére, az ezekkel kapcsolatos javaslattételre és tanácsadásra már 1940. szeptember 1-jén létrehozta Kolozsváron az Erdélyi Gazdasági Tanácsot.

A gazdasági élet követelte meg a sürgős jogegyesítést az anyaország és az újonnan birtokba vett területek között. Teleki kikérte ugyan ebben is az erdélyi szakemberek véleményét, mégis számos tekintetben erdélyi érdekeket sértő rendeletek születtek.²⁶

A visszacsatolt erdélyi országrész mezőgazdaságának az ország mezőgazdaságába történő beillesztése és fejlesztése, továbbá abból a célból, hogy a földművelésügyi központi igazgatás körében szükséges intézkedéseket az erdélyi országrész gazdasági viszonyainak közvetlen figyelembevételére alapján minél eredményesebben és minél gyorsabban lehessen megtenni, a minisztérium erdélyi kirendeltségeket létesített. (1.§.) Székhelye Kolozsváron volt, de a szükséghez képest hivatalt tartott Marosvásárhelyen is. A földművelésügyi miniszter a központi igazgatás körébe tartozó, általa megállapított ügyeket a kirendeltség útján intézte. (2.§.)²⁷

A kirendeltségek hatósági jogkört általában nem gyakoroltak. Feladatuk a gazdasági viszonyok javítása, a gazdaságilag elmaradott vidékek lakossága anyagi helyzetének javítása és e célból különböző akciók lebonyolítása volt.²⁸ A kirendeltségi megoldás hasonlított a tartományi igazgatáshoz, amikor egy-egy nagyobb tájegységet fogott át a földművelési igazgatási szervezet. A decentralizáció az ügyek gyors és a körülményekhez jobban simuló elintézéséhez vezetett. A kormányzat e szervezete révén máris igen jelentős eredményeket ért el Erdély mezőgazdaságának újjászervezésében.²⁹

1942. július 1-én miniszteri bejelentés hangzott el a parlamentben arról, hogy a mezőgazdasági közigazgatás reformja során az ügyintézés nagy-mérvű dekoncentrációját hajtják majd végre. Ehhez felhasználják a Földművelésügyi Minisztérium Kolozsváron működő erdélyi kirendeltségének tapasztalatait. A tervezetben tehát az ország területének az erdélyi kirendeltséghez hasonló egységekre való felosztásáról volt szó. Az új mezőgazdasági közigazgatás az egyes tájak termelési adottságaihoz kívánt alkalmazkodni.³⁰

A javaslatban az alábbi érvek kerültek felhasználásra:

- a) alkalmazkodjanak a mezőgazdasági termelés üzemi tájaihoz;
- b) törekedjenek az országrész jellegű területek kialakítására;
- b) javaslat hangzott el a kirendeltség központjának megválasztására;
- d) mindenképpen szükség van a közlekedési helyzet javítására;
- e) egyéb közigazgatási szervekkel való kapcsolat;

f) a felsőoktatási és kísérletügyi intézményekkel való kapcsolattartás.

A magyar jognak a vadászatra vonatkozó szabályai a rendelet hatálybalépésének napjától a visszacsatolt területekre is kiterjedtek. (4.§.) A földművelésügyi miniszter ezen országrész minden törvényhatóságába, a törvényhatóság területére, illetve annak visszacsatolt részére kiterjedő működési körrel vadászati felügyelőt bízott meg. Ő vadászati kérdésekben a törvényhatóság első tisztviselőjének véleményező, szaktanácsadó és javaslat-tevő szerve volt. (5.§.)³¹

Az érdekképviselő legjelentősebb szervezete az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület, amely osztály és birtoknagyságra tekintet nélkül magában egyesítette az egész Erdély gazdatársadalmát. (Az Országos Mezőgazdasági Kamara működése a visszacsatolt területre nem terjedt ki.) A működésével kapcsolatban felmerülő költségeket a földművelésügyi miniszter által megállapított költség-előirányzat keretében e területen beszédett mezőgazdasági érdekképviselői illetékekből fedezték. (1.§) A visszacsatolt területen a korábban fennállott mezőgazdasági kamarák működése megszűnt, ezek vagyonának kezelését és felszámolását az Egyesület végezte a földművelésügyi miniszter felügyelete alatt. (2. §)³²

A kormány is felismerte az Egyesületnek a szervezeti erejét, és ezért bízta rá erdélyi viszonylatban a kamarai teendők ellátását. A szervezet legkisebb egységei a falusi gazdakörök voltak, amelyeket megyénként szaktisztviselők vezetésével kirendeltségek irányítottak. Ezek mellett megyei gazdaválasztmányok biztosították a falu és a vidék érdekeinek érvényesülését. Központja Kolozsváron működött, s termelési ágak szerint ügyosztályokban látta el a felsőbb vezetés és irányítás feladatát.

Az erdélyi földreform revíziója

A második bécsi döntés eredményezte területgyarapodás után a magyar kormány azonnal intézkedett az „idegen uralom” által végrehajtott földreform magyar revíziója iránt.³³

A román agrárreform nem irányulhatott a magyar latifundiumok elvételére, mert ilyenek nem is voltak, hanem ahelyett a román uralom megfosztotta a középbirtokos magyar réteget birtoka java részétől, és a székely népet fosztotta ki a közbirtokossági javaiból, és a magyar egyházak birtokállományának 84,54 százalékát vette el.³⁴

Az erdélyi földreform revíziónál Teleki szerette volna elkerülni a „felvidéki” földreform-revízió alkalmával elkövetett hibákat. Ott ugyanis teljes zavar támadt abból, hogy a kinevezett teljhatalmú kormánybiztos földbirtok-politikai intézkedései nem alapultak a kérdés megfelelő alaposságú előzetes tanulmányozásán. Ezúttal nem nevezett ki kormánybiztost, hanem az Erdélyi Gazdasági Egyesület keretén belül szervezett 9 tagú bizottságot kérte fel a kérdés előzetes tanulmányozására, és a revízió elvi kidolgozására.

Az 1.440/1941. ME sz. rendelet kimondta, hogy a román agrárreform útján szerzett ingatlanok csak a vármegyei gazdasági albizottság véleménye alapján és jóváhagyásával idegeníthetők el. A magyarelles román agrárreform felülvizsgálatát az Erdélyi Párt állandóan sürgette.³⁵

Az Erdélyi Párt tagjai tisztában voltak az agrárreform felülvizsgálatának rendkívüli nehézségeivel, de amennyiben a rendelet teljes egészében nem jelenhetik meg, akkor az Erdélyi Párt javaslatot tesz arra, hogy a részletkérdéseket külön rendelettel oldják meg. Számolni kellett azzal, hogy az e körül tapasztalható jogbizonytalanság a termelésre is kihat, és az államnak is károkat okoz, mert senki sem biztos abban, hogy a román államtól kapott föld az övé marad-e, és ezért a nagyobb beruházási tételektől tartózkodni fog. A kérdés rendezetlenségéből nagy hátrány származott az államra is,

mert éppen emiatt az erdélyi ingatlanforgalom már egy éve szünetel, és azok az illetékek, amelyektől az állam ezen a címen elesett, többé nem térnek vissza, illetve végleg elvesztek az állam számára.

Az újabb uralomváltásig a magyar kormányzat 42 236 katasztrális hold mezőgazdasági és 25 777 katasztrális hold erdő-ingatlant juttatott vissza a román földreform által kisajátítást szenvedett magyar birtokosoknak, míg az erdélyi parasztság részére kisjuttatások formájában 34 924 holdat osztott szét.

A román földreform revíziója a tervek szerint szorosan kapcsolódott volna egy nacionalista indítékú magyar telepítési politikával, amely a Székelyföldnek Erdély egyéb magyarlakta területeitől való etnikai elszakítottóságát lett volna hivatva megszüntetni. A kormány telepítési tervei és akciói a magyarság megerősítését, a nemzetiségek fölötti uralkodó pozíciójának vitathatatlanná tételét célozták. Nehézségek voltak a szövetkezeti jog és a társadalombiztosítási jog egységesítése szempontjából is amiatt, hogy az ezekre vonatkozó román szabályok előnyösebbek voltak a most helyükbe lépett magyar jogszabályoknál.

A gazdasági helyzetből következett a nagyarányú munkanélküliség. Az üzemek élére állított magyar katonai parancsnokok elrendelték a román munkások elbocsátását.³⁶ A munkanélküliséget nagymértékben fokozta a Dél-Erdélyben munkanélkülivé vált magyar munkások átözlése.

Iparügyi közigazgatás

A magyar királyi minisztérium 1940. évi 9.180 ME sz. rendelete a visszacsatolt keleti és erdélyi területen kereskedelmi és iparkamarák felállításáról, valamint ezek szervezetére vonatkozóan tartalmazott ideiglenes rendelkezéseket. Eszerint a kolozsvári, a marosvásárhelyi és a nagyváradai kereskedelmi és iparkamarákat újból felállították. (1. §.)

Az iparjogosítvány felülvizsgálását és ennek eredményeképpen az ipar (kereskedelem) gyakorlása folytatásának megengedését az illetékes kereskedelmi és iparkamaránál két példányban benyújtott beadványban kellett kérni 1942. október 31-ig. A beadványhoz mellékelni kellett az iparjogosítványt. Ha ezt a kérelmező bemutatni nem tudta, helyhatósági bizonyítvánnyal kellett igazolni azt.

Az Erdélyi Párt véleménye szerint szükség lenne a tanoncoktatás reformjára. Ennek kettős célja: egyrészt az ország kulturális színvonalának emelése, másrészt a szakmabeli ismeretek elmélyítésének elősegítése. Szükség lenne továbbá az ipartestületek felállítására. Ezek eredményes munkája az I. fokú közigazgatási hatóság hivatosságától függ. Az Erdélyi Párt tagjainak véleménye szerint ezen múlik, hogy milyen eredményes munkát tud végezni egy ipartestület.³⁷

Anyakönyvi közigazgatás

Az erre vonatkozó jogszabályok - ideértve a házasság kihirdetése és a házasság megkötésénél való közreműködésre vonatkozókat is - 1940. november 26-án léptek hatályba. A magyar királyi minisztérium újabb rendelkezéséig azonban nem léptek hatályba azok az anyakönyvi közigazgatási jogszabályok, amelyek a vallásügyi jogszabályok végrehajtására vonatkoztak. (1.§.)

A visszacsatolt területeken a román uralom ideje alatt vezetett állami anyakönyvekben idegen nyelven teljesített bejegyzések alapján az anyakönyvi kivonatokat magyar nyelven kellett kiállítani. A fordítás helyességéért a kivonatot kiállító anyakönyvvezető volt a felelős. Hatóság vagy közhivatal kifejezett

kívánságára vagy a fél indokolt kérelmére az anyakönyvi kivonatot a bejegyzés nyelvén kellett kiadni. (2.§.)³⁸ A visszacsatolt területen az anyakönyvbe vezetett családi név kiigazítása, idegen utónév megváltoztatása egyszerű eljárással történhetett, ha elferdítve írták be ezeket.³⁹

Közoktatásügyi igazgatás

A magyar kormány erdélyi iskolapolitikája mindenekelőtt arra irányult, hogy a magyar gyermekeket kivonja az állami iskolákból, ahol azok a románokkal együtt tanultak - nagyobb létszámuk esetén magyar tagozat keretében -, s önálló iskoláztatásukat katolikus, református, unitárius felekezeti iskolákra bízta.

A megmaradt állami iskolák tehát a továbbiakban román iskolákként működtek, román tanítási nyelvvel, a magyar nyelv kötelező tantárgyként történő oktatásával. A pedagógusállásokat az elmenekült vagy elűzött román tanítók helyett románul is tudó erdélyi magyar tanítókkal töltötték be, akiknek helyére viszont magyarországi pedagógusok kerültek.⁴⁰

A második bécsi döntéssel Magyarországhoz csatolt területen négy román felekezeti középfokú iskola volt, ezek a magyar uralom alatt tovább működtek. Ezenkívül egy román tannyelvű gimnázium és négy gimnáziumi román tagozat létezett még. Az erdélyi magyar középiskolákban kötelező tantárgyként tanították a román nyelvet.

Az 1940. évi XXVIII. tc.-kel a Szegedre költöztetett magyar királyi Ferenc József Tudományegyetemet visszahelyezték Kolozsvárra. Ez az egyetem jogi és államtudományi, orvostudományi, bölcsészeti, nyelv- és tudománytörténeti, matematikai és természettudományos karon kívül közgazdaságtudományi kart is kapott.⁴¹

Erdély visszacsatolása után a közoktatásügyi igazgatás szervezete az alábbi képet mutatta:

Három tankerületet létesítettek itt:

Marosvásárhelyen - a székely vármegyékre,

Kolozsváron - Erdély északi vármegyéire,

Szatmárnémetin - Erdély peremvidékeire. (1 .§.)

A tankerületek népoktatási kerületekre tagozódtak. A népoktatási kerület egy-egy vármegye és a vármegye határain belül eső törvényhatósági jogú város területét foglalta magában. (2.§.)⁴²

A visszatért területeken a közoktatásügy ideiglenes szabályozásáról intézkedő rendelet az iskolák fajtájának, jellegének, elhelyezésének és számának végleges rendezéséig, valamint a közoktatásügyi igazgatás végleges jellegű megszervezéséig az 1940/41. iskolai évre vonatkozóan tartalmazott rendelkezéseket. A rendelet a kisebbségi sorsban jól bevált felekezeti oktatás alapjára helyezkedett, és az iskolák jellegére vonatkozóan a bécsi döntéskor talált állapotot vette alapul.

Ennek következtében a visszatért románságnak azokat a felekezeti iskoláit, amelyeket a román államnak adtak át, a magyar állam vette birtokába. Ez azonban nem jelentette azt, hogy ezek az iskolák magyar jellegűvé váltak volna.⁴³

Az egyházi hatóság igazgatása alatt álló vagy más felekezeti jellegű iskolában működő tanítónak vagy tanárnak más iskolához való végleges áthelyezéséről kizárólag a vallás- és közoktatásügyi miniszter volt jogosult rendelkezni.

A tanítói vagy tanári szolgálatra alkalmazást, a tanügyi szolgálati beosztást, megbízást vagy kijelölést ideiglenes jellegű intézkedésnek tekintették. Az ilyen

intézkedés végleges alkalmazására, kinevezésre, beosztásra vagy megbízásra jogigényt nem biztosított.

Az állami iskolákban is gondoskodtak az anyanyelvi oktatásról: a tanítás nyelve rendszerint a magyar nyelv volt. Olyan községekben azonban, amelyekben a lakosság nem magyar nyelvű volt, a lakosság nyelvén, vegyes lakosságú községekben pedig párhuzamos osztályokban magyar és nem magyar nyelven folyt a népiskolai tanítás. Ahol a tanítás nyelve nem a magyar nyelv volt, ott ezt külön tantárgyként kellett oktatni.

A felekezeti iskolákban az iskolafenntartó egyház állapította meg a tanítási nyelvet, a magyar nyelv tantárgyként való kötelező tanítása azonban ezekre az iskolákra is kiterjedt.⁴⁴

1942. évre a költségvetésben az erdélyi közoktatásügyi és vallási célok felkarolására aránylag nagyobb összeg volt felvéve, mint amennyi az ország többi részére esik. Célja, hogy az erdélyi népoktatás és az egyházak támogatása nagyobb arányú legyen, mint az ország más részein. Ennek egyik oka, hogy az erdélyi magyarság nemcsak a visszacsatoláskor, hanem a román megszállás alatt is jóval szegényebb volt, mint az ország bármely más része.

A másik indok az volt, hogy az elmúlt 22 év alatt - ha szellemében nem is -, de intézményeiben és anyagi alapjaiban visszafejlődött e területen az erdélyi magyarság kulturális élete.

A harmadik okként azt hozták fel, hogy a magyarság sehol sem élt olyan nagymértékű szórványéletet, mint Erdélyben. A keleti részeknek két tömb magyarsága volt: a székelység és a bihari, szatmári; a partiumi magyarság. A kettő között szórványmagyarság helyezkedett el. Feltétlenül szükség volt arra, hogy ez a kettő egymással összeköttesék és ezt a kultusztárcának az a gondoskodása, amely különösen a szórványok javára nyújtott támogatást, nagymértékben elősegítette.

Az erdélyi részekben lévő egyházi iskolák részére is nagyobb államsegélyt biztosítottak, mint az ország többi részében. Erdélyben az egyházi iskolák fenntartása nemzeti érdek volt, mert különösen a szórványvidékeken az egyházi iskolákban tudták külön tartani a magyarságot a románságtól, ott tudták megakadályozni, hogy mielőtt ez a magyarság felerősödnék, azt a beolvadás veszedelme fenyegetse.

A szórványokon élő gyermekek népoktatására vonatkozó különleges intézkedés volt, hogy minden kisgyermek számára magyar iskolát állítanak fel a szórványokban, és ahol az előírtnál kevesebb gyermek van, ott azok részére szórványinternátusokat szerveznek.⁴⁵

Iskoláink a két érdekelt állam közötti feszültség következtében az örökös alkudozások tárgyaiként majdhogynem törvényen kívüli állapotba kerültek. A magyar kormány különböző cselekedeteket tett a román iskolák pozícióinak gyengítése érdekében. Így például megtagadta a román egyházaknak azt a kérését, hogy az államosított régi iskoláikat visszaadja az egyház kezelésébe.

Ezzel persze magára vállalta a román nyelvű állami iskolák fenntartásának kötelezettségét, de ez az elhatározása a román tannyelvű iskolák számának csökkentéséhez vezetett. A megmaradt vegyes, illetve román tanítási nyelvű iskolák azután látszólag már zavartalanul folytathatták munkájukat.

A román egyházi iskolák ügyeibe a magyar kormány közvetlenül nem avatkozhatott bele, de azért kerülő utakon (épületeik lefoglalásával, tanítóik közigazgatási úton történő felelősségre vonásával, tankönyveik használatának szabályozásával) a beleszólás jogát éppúgy biztosítani tudta, mint a román kormány Dél-Erdélyben a magyar egyházi iskolák esetében.⁴⁶

Szilágy vármegyében például az uralomváltás az iskolákat nagyjából tanerők nélkül találta, mivel a román nemzetiségű tanítók legtöbbje katonai szolgálatot teljesített, és nem tért vissza.

A tanítóhiányon a katonai közigazgatás az állami iskolákhoz a magyar felekezeti tanítók átvételével igyekezett segíteni, mert bennük nemzeti érzésű, de amellet a román nyelv tanításában is jártas erőket talált. Így az anyanyelvi oktatás kezdettől fogva megvalósítható volt.

Ezáltal viszont több magyar felekezeti iskola tanerő nélkül maradt, és pótlásuk csak lassan indult meg az anyaországbeliekkel.⁴⁷

Végül néhány szó az iskolán kívüli népművelésről.

A Máramarosi közigazgatási kirendeltség Iskolánkívüli Népművelési Bizottsága minden, az iskolán kívül a felnőttek és az ifjúság oktatására, művelésére irányuló mozgalmat figyelemmel kísért, nyilvántartott. A Bizottság tudomása és engedélye nélkül semmiféle népművelési munkát nem szervezhettek és nem folytathattak.

Egyházügyi igazgatás

A magyar kormány erdélyi egyházügyi politikájának központi kérdése az Erdélyben addig folytatott román egyházpolitika felszámolása, Erdélynek a magyarországi egyház szervezetébe való bekapcsolása, s az eddigi románosító tendencia megszüntetése volt.

A görög katolikus egyházközségeket, amelyek eddig a nagyváradi román püspökség alá tartoztak, visszahelyezték az 1913-ban alakult hajdúdorogi magyar görög katolikus püspökség joghatósága alá. Az istentisztelet és szertartások nyelve román helyett a magyar lett.

Azokat a görög katolikus román papokat, akik a rítusváltoztatást elleneztek, rendőri felügyelet alá helyezték, és minden lehető módon zaklatták őket. Erdély görögkeleti egyházközségei a román nemzeti egyház részét képezték. A magyar bevonuláskor a nagyváradi és a máramarosi püspök és híveik egy része elmenekültek, más része pedig visszatért eredeti görög katolikus vagy református vallásához. Egyedül a kolozsvári görögkeleti püspökség maradt fenn. A magyar kormány jelentős pénzüsszegek felhasználásával egyenként bírta rá 1940-1941 folyamán a görögkeleti egyházatyákat, hogy görögkeleti román egyházközségüket görögkeleti magyar egyházközségekké alakítsák át, azaz megszakítsák a román nemzeti egyházhoz fűződő kapcsolataikat, s a létesítendő önálló görögkeleti magyar egyház kötelékébe tartozzanak. Debrecenben görögkeleti papnevelőt nyitottak, hogy a papi utánpótlás ezentúl ne Romániában vagy Jugoszláviában, hanem magyar földön készülhessen fel az erdélyi, illetve kárpát-ukrajnai görögkeleti hívek szolgálatára.

A nagy történelmi változások, megpróbáltatások korszakában a Gyulafehérvári Római Katolikus Megyéspüspökség abban a nagy kegyelemben részesült, hogy a 20. század első háromnegyedét két nagy püspök kormányzása töltötte ki. Kiemelkedő jelentőségű volt 1939-1980 között, mialatt Márton Áron püspök vezetése alatt állt a püspökség. Alig vette át egyházmegyéje vezetését, a gyulafehérvári egyházmegyét a második bécsi döntés kettémetszette, a nagyobb része magyar uralom alá került. A püspökség székhelye továbbra is Gyulafehérváron maradt. Az észak-erdélyi részek kormányzását a kolozsvári püspöki helytartó vette át. Oda költözött a Papnevelő is, mivel a kispapok többsége székelyföldi volt.⁴⁸

Teljes egészében magyar uralom alá került ismét a régi szatmári egyházmegye, a Szatmári Római Katolikus Püspökség. Minthogy a régi egyházmegye majdnem teljes egészében egyesült, a Szentszék megszüntette a szatmári és a nagyváradi

egyházmegye unióját, s egyenesen a Szentszéknek alárendelt egyházmegyeként továbbra is Márton Áron apostoli kormányzósága alá helyezte. Márton Áron a szatmári egyházmegye élére új általános helynököt nevezett ki, majd a Szatmári Római Katolikus Püspökség új püspököt kapott.⁴⁹

A Nagyváradi Római Katolikus Püspökség vezetésével 1939-ben a Szentszék a gyulafehérvári megyéspüspököt, Márton Áront bízta meg. 1940 fordulatot hozott az egyházmegye életében, ugyanis az egyházmegye két része újra egyesült. Egy kis része - kilenc plébániája - továbbra is Dél-Erdélyben maradt. Mivel az apostoli kormányzó Gyulafehérváron székel, úgy Váradra is ki kellett nevezni egy apostoli kormányzói helynököt. Noha a Szentszék 1941-ben különválasztotta a nagyváradi püspökséget a szatmáritól, püspököt mégsem kapott Nagyvárad.

1942-ben egy személyt bízott meg a Szentszék a szatmári és a váradai püspökség adminisztrálásával is, apostoli kormányzói minőségben.⁵⁰

A magyar fennhatóság alá jutás után kényszerből vagy a hatalomhoz való alkalmazkodásból latin szertartásukat vagy katolikus hitüket elhagytak közül rendkívül sokan igyekeztek újból régi szertartásukra, illetve hitükre visszatérni. A korábbi latin szertartás újbóli felvétele államjogilag továbbra is könnyen ment, mert a magyar kormány egyelőre érvényben hagyta az 1928. évi román kultusztörvénynek a vallásváltoztatásra vonatkozó rendelkezéseit.

A magyar királyi minisztérium 1942-ben rendezte a gyermekek vallására vonatkozó magyar jogszabályok hatályának a visszacsatolt keleti és erdélyi országrészekre történő kiterjesztését.⁵¹

Jegyzetek

¹ *Magyarország története 1918-1919, 1919-1945.* Budapest 1978. 998.

² *Magyarország és a II. világháború. Titkos diplomáciai okmányok a háború előzményeihez és történetéhez.* Budapest 1966. 234.

³ Balás Gábor (szerk.) *Erdély jókora jogtörténete 1849-1947 közti korra.* Budapest 1982. 596.

⁴ Erdély jókora jogtörténete, i. m. 52.

⁵ Köpeczi Béla (szerk.): *Erdély rövid története.* Budapest 1989. 596.

⁶ Az 1939. évi június hó 10-ére összehívott országgyűlés Felsőházának irományai IV. kötet, 157. szám. Atheneum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat nyomása. Budapest 1941.

A magyar királyi miniszterelnök indítványa - az 1940. évi XXVI. tc-ben kapott felhatalmazás alapján - a visszacsatolt keleti és erdélyi országrész képviselőiként a képviselőház tagjainak sorába meghívta:

Adorján Imre, Albrecht Dezső, Angi István, Árvay Árpád, Bálint József, dr. Balogh Artúr, dr. Bartha Ignác, báró Bánffy Dániel, Bene Ödön, dr. gróf Bethlen György, gróf Bethlen László, Bíró István, Bodnár Sándor, Botár István, dr. Bölöny Zoltán, dr. Braunecker Antal, dr. Deák Gyula, Ember Géza, Figus Albert, dr. György József; dr. Hinléder-Fels Ákos, dr. Jodál Gábor, dr. Keintzel Ede, Kis Kálmán, dr. Kölcsey Ferenc, dr. Kövér Gusztáv, dr. László Dezső, László Dezső, dr. Mikó Imre, dr. Paál Árpád, dr. Pál Gábor, Pálffy Károly, Pakocs Károly, dr. Patzkó Elemér, dr. Prall Mihály, Ráduli Lajos, dr. Székely Ákos, báró Szentkereszty Béla, dr. Szilágyi Olivér, gróf Teleki Béla, gróf Teleki Ernő, gróf Tholdalaghy Mihály, dr. Török Andor, dr. Tusa Gábor, dr. Váró György, Vita Sándor.

⁷ Az 1939. évi június hó 10-ére összehívott országgyűlés Képviselőházának irományai V. kötet. Budapest 1941.

A képviselőházba meghívandók száma 46 fő volt. A behívandók között nem voltak ott a román nemzetiség képviselői: „Erre vonatkozó indítványát később fogja a mi-

niszterelnök előterjeszteni, amikor már tisztán látszik, hogy a Romániában élő magyarság érdekeinek védelmére megfelelő szervezet létesítése és ennek működése biztosítást nyert. Ami az országhoz visszatért németeket illeti, alkalma volt a miniszterelnöknek a szászok vezető egyéniségeivel erdélyi útjai alkalmával tárgyalásokat folytatni. Az ő parlamenti képviselőjük biztosítását célzó személyi indítvány megtételénél ugyancsak a valamilyen formában megnyilvánult bizalom elve vezetett. A behívásra ajánlott két német személyiség - választás alapján - tagja az erdélyi szászok életében történelmi jelentőségű szász evangélikus egyház szervezeteinek.

Magyarország kormányzója a kinevezhető felsőházi tagokon felül - a magyar királyi minisztérium javaslatára - további 12 felsőházi tagot nevezhetett ki a most visszacsatolt terület lélekszámának megfelelő arányban."

⁸ Az 1939. évi június hó 10-ére összehívott országgyűlés Felsőházának irományai IV. kötet, 168. szám. Budapest 1941.

⁹ Magyar törvénytár 1940. évi törvénycikkek. Budapest, 1941. 1940. évi. XXVI. tc.

¹⁰ Magyarországi rendeletek tára 1940. Budapest 1941. 1940. évi 7.800 ME sz. rendelet.

¹¹ *A korszerű közszolgalat útja - A mai magyar honvédelmi igazgatás.* Budapest 1943. 317.

¹² Tilkovszky Loránt: *Revízió és nemzetiségpolitika Magyarországon (1938-1941).* Budapest 1967. 289.

¹³ Bölöny József: *A magyar közjog időszerű kérdései. I. kötet (1926-1940).* Budapest 1941. 436.

¹⁴ Erdély a magyar képviselőházban i. m. 3. 15 Uo. 7.

¹⁶ Uo.8.

¹⁷ Uo.9.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Bölöny József: i. m. 160.

²⁰ Csatári Dániel: *Forgószélben (Magyar-román viszony 1941-1945).* Budapest 1968. 78.

²¹ Magyar Törvénytár 1940. évi XXVI. tc. 6.§.

²² Magyarországi rendeletek tára 1941. i. m.

²³ Erdély jókora jogtörténete i. m. 55.

²⁴ Tilkovszky Loránt: i. m. 297.

²⁵ Teleki Pál: Erdély földművelésügye. In: *A korszerű közszolgalat útja - A mai magyar földművelésügyi igazgatás.* Budapest 1944. 205-206.

²⁶ Tilkovszky Loránt: i. m. 292.

²⁷ 1941. évi 3.910 ME sz. rendelet. Magyarországi rendeletek tára 1941. Budapest 1942.

²⁸ *A korszerű közszolgalat útja - A mai magyar földművelésügyi igazgatás.* Budapest 1944. 337.

²⁹ Teleki Pál: Erdély földművelésügye. In: *A korszerű közszolgalat útja - A mai magyar földművelésügyi igazgatás.* Budapest 1944. 207.

³⁰ Elek Péter: A mezőgazdasági közigazgatás területi beosztásának reformja. Különnyomat a *Közigazgatástudomány V. évf. 8. számából.* Budapest 1942. 3.

³¹ 1941. évi 3.940 ME sz. rendelet Magyarországi rendeletek tára 1941. i. m.

³² 1940. évi 8.400 ME sz. rendelet Magyarországi rendeletek tára 1940. Budapest 1941. Az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület a munkaköre ellátása céljából kamarai ügyosztályt állított fel, ezenfelül megszervezte az alábbi kirendeltségeket:
- kolozsvári (Kolozs és Bihar vármegyék visszacsatolt része)

- szatmárnémeti (Szilágy, Máramaros, Szatmár vármegye visszacsatolt része)
- dési (Szolnok-Doboka és Beszterce-Naszód vármegyék területére)
- marosvásárhelyi (Maros-Torda, Udvarhely vármegyék területére)
- sepsiszentgyörgyi (Csík és Háromszék vármegyék területére).

Az Egyesület köteles volt a szűk területén észlelt és a mezőgazdasági termeléssel, valamint a mezőgazdasági lakosság helyzetével összefüggő jelenségekről a földművelésügyi minisztert tájékoztatni.

1941. évi 171.100 földművelésügyi miniszteri rendelet. Magyarországi rendeletek tára 1941.

³³ Tilkovszky Loránt: i. m. 298.

³⁴ Erdély a magyar képviselőházban i. m. 41.

³⁵ Uo. 40-41 .

³⁶ Tilkovszky Loránt: i. m. 292.

³⁷ *Erdély a magyar képviselőházban I.* Kolozsvár, Az Erdélyi Párt kiadása 1942. 45.

³⁸ Magyarországi rendeletek tára 1940. 1940. évi 8.440 ME sz. rendelet. Budapest, Stádium RT nyomdája

³⁹ Magyarországi rendeletek tára 1941. 1941. évi 70. ME sz. rendelet. Budapest, Stádium RT nyomdája

⁴⁰ Tilkovszky Loránt: i. m. 302.

⁴¹ Balás Gábor (szerk.): *Erdély jókora jogtörténete 1849-1947 közti korra.* Budapest 182. 187.

⁴² Magyarországi rendeletek tára, 1940. 1940. évi 7.880 ME sz. rendelet. Budapest, Stádium Rt. nyomdája 1941.

⁴³ Mikó Imre: *Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika* (24.024/1940. VKM sz. rendelet) Optimum Kiadó, 471.

⁴⁴ *Erdély a magyar képviselőházban I.* Kolozsvár, Az Erdélyi Párt kiadása 1942. 89.

⁴⁵ Csatári Dániel: i. m. 135.

⁴⁶ Alispáni jelentés Szilágy vármegye 1941. évi tavaszi rendkívüli közgyűléséhez a vármegye közállapotáról. Zilah 1941. 31.

⁴⁷ Erdélyi egyházaink évszázadai. Bukarest 1992. 49-51.

⁴⁸ Uo. 129.

⁴⁹ Uo. 104.

⁵⁰ Salacz Gábor: *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt.* München, Auróra Könyvek 1975. 99.

⁵¹ Magyarországi rendeletek tára, 1942. 1942. évi 4 030 ME sz. rendelet. Budapest, Stádium Rt. nyomdája 1943.

ZSUZSANNA SIMON

PUBLIC AND SPECIAL ADMINISTRATION IN TRANSYLVANIA AFTER THE SECOND VIENNA AWARD

The Hungarian government and legislation wished to quickly incorporate Northern Transylvania, reannexed on 30 August 1940 to Hungary as ruled by the Second Vienna Award, into the Hungarian system of public administration. Under Act 26/1940, the 13 counties and 4 towns of independent administration of the annexed area became represented in the Hungarian parliament by invited deputies who founded the Transylvanian Party (Erdélyi Párt). During the twenty years of Romanian dominion, the whole of Transylvania became economically and culturally underdeveloped. The Hungarian government strove to change this situation by

introducing special industrial, agricultural, transprotational, educational, etc. administration. On the whole, the author deems both public administration and the administration of the special sectors successful. This was largely owing to the substantial decentralization of public administration with the estabilishment of special Transylvanian public and specialized administrative agencies.